

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือ ณ ชุมชนบ้านหัวสะพาน อำเภอฟุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์

Knowledge Management on Local wisdom in Natural Dyeing with Ebony Fruit at Bann Hua Sa-Pan Group, Phutthaisong District, Buriram Province

ทัศนีย์ บัวระภา¹

Tassanee Buarapha¹

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา รูปแบบการจัดการความรู้ การย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือ ณ ชุมชนบ้านหัวสะพาน ตำบลบ้านยาง อำเภอฟุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลักประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มทอผ้า สมาชิกกลุ่มทอผ้าบ้านหัวสะพาน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 24 คน การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่ม ทำการวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1) องค์ความรู้การย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือ มี 2 รูปแบบคือการย้อมผืนผ้าและการย้อมเส้นด้าย เป็นความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมจากบรรพบุรุษและไม่สืบทอดให้คนนอกสายตระกูล 2) การจัดการความรู้การย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือ ณ ชุมชนบ้านหัวสะพาน เป็นกระบวนการจัดการความรู้ประกอบด้วย การกำหนดความรู้โดยผู้นำกลุ่มเป็นผู้ผลักดันและความร่วมมือร่วมใจกัน นำไปสู่การแสวงหาและยึดกุมความรู้ที่มาจากภายในกลุ่มและภายนอกเพื่อให้เกิดความรู้เฉพาะของกลุ่ม นำไปสู่การแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ การจัดเก็บความรู้โดยผ่านทักษะในตัวคน และการถ่ายทอดความรู้ มีรูปแบบการถ่ายทอดอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยกระบวนการจัดการความรู้ดังกล่าวมีลักษณะเป็นวงจรเมื่อถ่ายทอดความรู้แล้วสามารถย้อนกลับไปที่กำหนดความรู้ในรูปแบบอื่นๆ ได้อย่างต่อเนื่อง 3) ปัจจัยความสำเร็จของการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือมีปัจจัยที่สำคัญได้แก่ การมีภาวะผู้นำที่เข้มแข็ง และวัฒนธรรมองค์กรที่มีการเคารพผู้อาวุโส การช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างสมาชิกกลุ่มทอผ้า การนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้เป็นต้น

คำสำคัญ: การจัดการความรู้, ภูมิปัญญาชาวบ้าน, การย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือ

Abstract

The objective of this study is to study models of knowledge management for local wisdom in natural dyeing with ebony fruit at Bann Hua Sa-Pan group, Bann Yang sub-district, Phutthaisong district, Buriram Province. This research methodology is using qualitative research. Data is collected by using participatory observation, group discussions and in-depth interviews of 24 informants' compound with community leaders, group weaver leaders and weaving members. The data is analyzed through content analysis.

It is found that the local wisdom KM practice model in ebony fruits dyeing at Bann Hua Sa-Pan group, which are 1) the knowledge in ebony fruit dyeing at Ban Sa-Pan group are 2 model which are piece dyeing and yarn dyeing. The knowledge creation is acquired from their ancestors and transferred from generation to generation in the same line of their kinship, 2) knowledge management system for local wisdom in ebony fruit dyeing consists of identifying knowledge through the leader and a collective thinking process which leads to acquiring knowledge

¹ นักวิจัย สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

¹ The Research Institute of Northeastern Art and Culture, Maha Sarakham University.

and capturing it from inside and outside the group, creating a specific and localized knowledge base and leading to informal knowledge sharing, especially the exchange of knowledge within the group, making group members more knowledgeable and skilled in the dyeing process and leading to internalization, and knowledge transfers through a knowledge management system which allows for a continuous process of Identify knowledge in other areas; and 3) conditions that make knowledge management in the local community for natural dyeing with ebony fruit successful consists of having a strong leader, respect to the seniors, unity within the group and use technology.

Keywords: Knowledge Management, local wisdom, ebony fruit dyeing

บทนำ

ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือ เป็นกรรมวิธีการย้อมผ้าจากผลมะเกลือของชาวอีสาน โดย การนำผ้าไหมที่ทอเป็นผืนแล้วมาย้อม แล้วนำมาประกอบ กันเป็นตัวเสื้อด้วยวิธี “การส้าว” หรือการเย็บด้วยมือ ซึ่งเป็น ภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคอีสาน เช่น ลาว เขมร และ ส่วย ที่อาศัยอยู่ในเขตอีสานใต้ เพื่อสวมใส่ในชีวิตประจำวัน และงานบุญประเพณีทั้งผู้ชายและผู้หญิง โดยผู้ชายจะนุ่ง เสื้อดำมะเกลือควบคู่กับผ้าใส่ส่วนผู้หญิงใช้เป็นเสื้อคู่กับ ผ้าชิ้นใหม่ ซึ่งผ้าที่นิยมนำมาย้อมมะเกลือจะนิยมใช้ผ้าไหม ลายลูกแก้ว การเรียกชื่อผ้าไหมชนิดนี้จะแตกต่างกันไปตาม ท้องถิ่น บ้างก็เรียกว่า “ผ้าเก็บ” หรือ “ผ้าเหยียบ” โดยเรียก ตามลักษณะการทอ การย้อมผ้าไหมลายลูกแก้วจะทำให้ได้ ผ้าที่มีเนื้อหนา มีน้ำหนักเพิ่มขึ้น ผ้าที่ย้อมด้วยสีธรรมชาติ จากมะเกลือมีคุณสมบัติพิเศษที่ซักแล้วไม่ต้องรีดหากย้อม ด้วยซ้ำด้วยจำนวนครั้งที่มากขึ้นจะทำให้ผ้าอยู่ตัว มีน้ำหนัก ไม่เปื้อนง่าย

เนื่องจากมะเกลือสามารถเจริญเติบโตได้ดีใน ภูมิประเทศแถบนี้ซึ่งมีลักษณะเป็นป่าเบญจพรรณ และพื้นที่ ราบสูง ทำให้ชาวอีสานรู้จักนำผลมะเกลือมาใช้ประโยชน์ใน ชีวิตประจำวัน เช่น เป็นยาสมุนไพรใช้ถ่ายพยาธิ นำมาย้อม ผ้าเพื่อทำเป็นเครื่องนุ่งห่ม นำมาย้อมแหวนไว้เป็นเครื่องมือ จับปลา อันเป็นวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การนำผลมะเกลือมาใช้ในการย้อมผ้าจึงเป็นภูมิปัญญาของ ชาวบ้านที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ปัจจัยที่สำคัญที่จะทำให้ ภูมิปัญญาการย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือดำรงอยู่ได้นั้น คือจะต้องมีการจัดการความรู้เพื่อให้องค์ความรู้ที่ได้รับการ ถ่ายทอด มีการจัดเก็บ การต่อยอดความรู้ และการนำไปใช้ ประโยชน์ในการพัฒนาทุกระดับ ทั้งในระดับครัวเรือน ระดับ ชุมชนตลอดถึงระดับประเทศ

ปัจจุบันสังคมเศรษฐกิจบนฐานความรู้ (knowledge base society) ได้ให้ความสำคัญกับความรู้มากขึ้น โดยถือว่า ความรู้เป็นทรัพยากรที่มีค่าสามารถนำมาใช้เป็นปัจจัยใน การขับเคลื่อนเศรษฐกิจ เป็นรากฐานที่สำคัญในการพัฒนา ศักยภาพในการแข่งขันความสามารถในการผลิต และเสริม สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ดังนั้นความรู้และนวัตกรรม จึงเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนาประเทศมากกว่าเงินทุนและ แรงงาน (Dahlman C J. 2003: 85) ประเทศไทยจึงให้ความสำคัญของการพัฒนาประเทศบนฐานความรู้ โดยการผสม

ผสานภูมิปัญญาดั้งเดิมของสังคมกับความรู้สมัยใหม่เพื่อ การพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนให้เกิดการพัฒนา ที่ยั่งยืน

ชุมชนบ้านหัวสะพาน ตำบลบ้านยาง อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ ประกอบด้วย 5 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านสะพาน น้อย หมู่ที่ 3 บ้านหัวสะพาน หมู่ที่ 5 บ้านหัวสะพาน หมู่ ที่ 13 บ้านหัวสะพาน หมู่ที่ 14 และบ้านหัวสะพานใหม่ หมู่ ที่ 18 โดยกลุ่มทอผ้าได้จัดตั้งกลุ่มขึ้นมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2543 ในระยะแรกการรวมกลุ่มเป็นไปอย่างไม่เป็นระบบทำให้มี ปัญหาในด้านการตลาด ต่อมาจึงมีการรวมกลุ่มกันจัดตั้ง เป็นสหกรณ์ผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมบ้านหัวสะพานจำกัด ใน ปี พ.ศ.2553 มีสมาชิกทั้งสิ้น 102 คน ทำให้ชุมชนบ้านหัว สะพานเป็นชุมชนที่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมที่ใหญ่ที่สุดในประเทศ ทำการทอผ้าและแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้าไหมอย่างครบวงจร (สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์, 2554)

ผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นบ้านของชุมชนบ้านหัวสะพาน อ.พุทไธสง จ.บุรีรัมย์ ส่วนใหญ่เป็นผ้าไหมมัดหมี่โดยเฉพาะ ผ้าชิ้นดินแดงซึ่งเป็นผ้าเอกลักษณ์ประจำจังหวัดบุรีรัมย์ ผ้า พื้น ผ้าพันคอ และผ้าคลุมไหล่ เป็นต้น ส่วนใหญ่จะย้อมด้วย สีเคมี ทำให้ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มไม่โดดเด่นและมีเอกลักษณ์ ผ้าที่ย้อมจากสีธรรมชาติยังมีไม่มากนักและไม่เป็นนิยมผลิต เนื่องจากมีความยุ่งยากในกระบวนการย้อม และผ้าที่ได้จาก การย้อมสีธรรมชาติก็มีคุณภาพไม่สม่ำเสมอ

สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัย มหาสารคาม ได้ทำการสำรวจชุมชนพบว่าจากการประชุม กลุ่มย่อยของสมาชิกกลุ่มทอผ้าและผู้นำสตรีของชุมชนบ้าน หัวสะพานต้องการให้หน่วยงานเข้ามาส่งเสริมเรื่องการย้อม สีธรรมชาติ โดยเฉพาะการย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือซึ่ง เป็นภูมิปัญญาของหมู่บ้านที่สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษ และ เป็นความรู้ที่อยู่ในคนเฒ่าคนแก่เพียงไม่กี่คนและไม่มีการ สืบทอด เนื่องจากเทคนิคการย้อมสีมะเกลือของแต่ละตระกูล จะไม่เหมือนกันและจะถ่ายทอดเฉพาะคนในตระกูลเดียวกัน ทำให้ภูมิปัญญาดังกล่าวนับวันจะหมดไป

จากบริบทดังกล่าวมาทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะทำ วิจัยเพื่อหาองค์ความรู้การย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือ และรูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการย้อม สีธรรมชาติจากมะเกลือขึ้น โดยคาดหวังว่า ชุมชนบ้านหัว สะพานจะได้ข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้การย้อมสีธรรมชาติ

จากมะเกลืออย่างเป็นระบบ และรูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมในการย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือที่เหมาะสมอันจะนำไปสู่การยกระดับความรู้ชุมชนและพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นบ้านของชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาองค์ความรู้การย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือและรูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือ ณ ชุมชนบ้านหัวสะพาน อำเภอยางตลาด จังหวัดบุรีรัมย์

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยเก็บรวบรวมข้อมูลตามระเบียบวิธีการวิจัยคุณภาพหลายวิธีประกอบกัน ได้แก่ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เก็บข้อมูลจากภาคสนามโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่ม หลังจากนั้นจึงนำข้อมูลมาสรุป จัดหมวดหมู่ ทำการวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา การศึกษาครั้งนี้มีพื้นที่การศึกษา ณ ชุมชนบ้านหัวสะพาน หมู่ที่ 3 หมู่ที่ 5 หมู่ที่ 13 หมู่ที่ 15 และหมู่ที่ 18 ตำบลบ้านยาง อำเภอยางตลาด จังหวัดบุรีรัมย์ โดยมีระยะเวลาในการทำวิจัย 10 เดือน ตั้งแต่เดือนตุลาคม 2558 ถึงเดือนสิงหาคม 2559 กรอบแนวคิดในการวิจัย ผู้วิจัยได้พัฒนาขึ้นโดยปรับปรุงจากรูปแบบการจัดการความรู้ของ Anderson and American Productivity and Quality Center: APQC (Arthur and APQC. 1996) ได้เสนอรูปแบบการจัดการความรู้ประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 3 ประการ ได้แก่ องค์ความรู้ขององค์กร กระบวนการจัดการความรู้ ประกอบด้วย 1) การกำหนดความรู้ 2) การแสวงหาและได้มาซึ่งความรู้ 3) การแลกเปลี่ยนความรู้ 4) การจัดเก็บความรู้ 5) การถ่ายทอดความรู้ และปัจจัยที่ทำให้องค์กรประสบผลสำเร็จในการจัดการความรู้

ผลการวิจัย

1. บริบทของชุมชนบ้านหัวสะพาน ต.บ้านยาง อ.ยางตลาด จ.บุรีรัมย์ ชุมชนบ้านหัวสะพาน เดิมเรียกว่าบ้านหัวขัว เนื่องจากตั้งอยู่หัวสะพานข้ามห้วยลำพังชู บริเวณลำน้ำมูล เป็นหมู่บ้านเก่าแก่จัดตั้งเป็นหมู่บ้านราว พ.ศ. 2412 ชาวบ้านย้ายถิ่นฐานมาจากบ้านมะกอก บ้านดงบัง ตำบลเม็กดำ จังหวัดมหาสารคาม และส่วนหนึ่งมาจากจังหวัดร้อยเอ็ด เนื่องจากบริเวณที่ตั้งของหมู่บ้านมีความอุดมสมบูรณ์ มีลำห้วยธรรมชาติและมีทรัพยากรป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านจึงอพยพมาตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้ คาดว่าเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ในสมัยพระยาเสนาสงคราม เจ้าเมืองพุทไธสง คนแรก ชุมชนบ้านหัวสะพานมีพื้นที่ทั้งหมด 11,977 ไร่ มี

พื้นที่ทำการเกษตร ประมาณ 10,476 ไร่ มีพื้นที่สาธารณะประโยชน์ ประมาณ 1,197 ไร่ พื้นที่อยู่อาศัยจำนวน 304 ไร่ ลักษณะพื้นที่ดินส่วนใหญ่เป็นดินทราย

จำนวนประชากรในปี พ.ศ. 2558 มีจำนวนทั้งสิ้น 1,995 คน มีจำนวนครัวเรือน 521 ครัวเรือน จำแนกเป็นชายจำนวน 1,013 คน เป็นหญิงจำนวน 982 คน ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเป็นหลัก รายได้เฉลี่ยต่อหัวตามเกณฑ์ จปฐ.ปี พ.ศ. 2556 ประมาณ 55,719 บาท รายได้มาจากการทำนาและการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ประชากรในหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ด้วยภูมิปัญญาในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษทำให้ชุมชนบ้านหัวสะพานสามารถผลิตเส้นไหมคุณภาพดีนำมาทอเป็นผ้าไหมและแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้าไหมจนทำให้สามารถเพิ่มรายได้ให้แก่ประชาชนในพื้นที่ โดยชุมชนได้นำผลิตภัณฑ์ผ้าไหมเข้ารับการคัดสรรผลิตภัณฑ์ OTOP (One Tambon One Product) เพื่อเข้าสู่ระบบการตลาดมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2549 และได้พัฒนาผลิตภัณฑ์มาโดยลำดับจนได้รับการคัดสรรผลิตภัณฑ์ผ้าไหมให้เป็นสุดยอดผลิตภัณฑ์ระดับ 4 ดาวในปี พ.ศ.2554

2. องค์ความรู้การย้อมสีธรรมชาติด้วยมะเกลือ ณ ชุมชนบ้านหัวสะพาน พบว่า การย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือมีทั้งความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมและถ่ายทอดจากบรรพบุรุษและองค์ความรู้จากภายนอก โดยองค์ความรู้การย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือที่เป็นองค์ความรู้ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน แบบ Tacit Knowledge นั้นพบว่า นางบุญศรี โกลนไธสง อายุ 63 ปีสมาชิกกลุ่มทอผ้าบ้านหัวสะพาน หมู่ 5 มีความรู้ในการย้อมสีมะเกลือที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ เป็นความรู้เฉพาะตัวซึ่งมีเทคนิคที่แตกต่างจากผู้อื่น เทคนิคการย้อมสีมะเกลือของนางบุญศรี โกลนไธสง นั้นเป็นเทคนิคเฉพาะของคนในตระกูล ไม่เคยเปิดเผยให้ใครรู้มาก่อน และจะถ่ายทอดเฉพาะในตระกูลเดียวกันเป็นลักษณะการย้อมที่เรียกว่า การย้อมผ้าผืน

การย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือ โดยถอดบทเรียนจากนางบุญศรี โกลนไธสง มีวัสดุอุปกรณ์ ประกอบด้วย ผลมะเกลือไม่อ่อนและแก่เกินไป หัวอ้อย หญ้าคมเคียว ปูนขาว ครก-สาก ผ้าขาวบางสำหรับกรอง หม้อต้มน้ำ เตาไฟ ภาชนะในการย้อม และผ้าสำหรับย้อมซึ่งส่วนใหญ่จะใช้ผ้าไหมลายลูกแก้วสีขาวที่ทอเป็นผืนแล้วโดยขั้นตอนและกรรมวิธีในการย้อมผ้าด้วยมะเกลือ นั้นไม่ยากแต่ต้องใช้เวลา การย้อมผ้าด้วยมะเกลือ นั้นมีขั้นตอนและวิธีการย้อมที่ไม่ยากแต่ต้องใช้เวลานานเพราะสีผ้าจะไม่ติดในครั้งเดียว หากย้อมเสร็จหนึ่งครั้งก็ต้องนำไปผึ่งแดดและนำมาย้อมใหม่อีกครั้ง ผ้าจะเป็นสีดำสนิทและมีความมันวาวขึ้นกับจำนวนครั้งที่ย้อม

ภาพ 1 วัสดุในการย้อมสีจากมะเกลือ

ขั้นตอนมีดังนี้ นำมะเกลือมาล้างทำความสะอาด ปลิดขั้วให้เรียบร้อยในอัตราส่วนประมาณ 3 ส่วน หัวอีจ้อผ่านเป็นแฉ่นๆ 1 ส่วน หญ้าคมเดียว 1 ส่วน ปูนขาว 1 ช้อนโต๊ะ นำมะเกลือลงโขลกในครกให้ละเอียดตามด้วยหัวอีจ้อ หญ้าคมเดียวและปูนขาวจนเป็นเนื้อเดียวกัน แล้วนำมาผสมกับน้ำประมาณ 8 ลิตร กรองด้วยผ้าขาวบาง ก็ได้น้ำสีสำหรับย้อมผ้า

ภาพ 2 นำมะเกลือ หัวอีจ้อ หญ้าคมเดียวและปูนขาวโขลกผสมกันให้ละเอียด

ภาพ 3 กรองด้วยผ้าขาวบางจะได้น้ำย้อมมะเกลือ

ภาพ 4 ขย่ำผ้าให้ทั่วแล้วนำไปต้ม

ภาพ 5 นำผ้าที่แช่น้ำย้อมมาตากบนลานซีเมนต์

สำหรับกรรมวิธีในการย้อม หลังจากเตรียมน้ำย้อมดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้วจึงนำผ้าที่เตรียมไว้ลงย้อมในน้ำย้อม ขย่ำผ้าให้ทั่วเพื่อให้ผ้าดูดกลืนน้ำย้อม ประมาณ 20 นาที แล้วจึงเทน้ำย้อมและผ้าลงต้มด้วยไฟอ่อนประมาณ 70 องศาเซลเซียส ประมาณ 20 นาที จึงนำมาบิดหมาด แล้วนำมาตากบนพื้นซีเมนต์ ผ้าที่ได้จากการย้อมครั้งแรกจะเป็นสีเขียวออกน้ำตาล ขณะที่รอผ้าให้แห้ง ให้ตำส่วนผสม มะเกลือ หัวอีจ้อ หญ้าคมเดียว ปูนขาว อีกชุดหนึ่งเพื่อเพิ่มความเข้มข้นของน้ำย้อม นำผ้าที่ตากไว้ในรอบแรกเมื่อแห้งดีแล้วนำไปย้อมอีกครั้ง ต้มด้วยไฟอ่อนแล้วบิดตาก ทำเช่นนี้ไปเรื่อยๆ จนกว่าจะหมดแดด สูตรของนางบุญศรี ต้องย้อมจำนวน 10-20 รอบจึงจะได้ผ้าที่มีสีดำนสนิทเป็นเงางามตามที่ต้องการ การย้อมผ้าแบบนี้เรียกว่า การย้อมผืนผ้า (Piece dyeing) เป็นวิธีย้อมที่ง่ายที่สุด และราคาต้นทุนการผลิตต่ำที่สุด แต่มีปัญหาในเรื่องกระบวนการในการย้อมที่ต้องใช้เวลาในการย้อมหลายรอบ

องค์ความรู้ในการย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือที่ได้รับการถ่ายทอดอย่างเป็นทางการและมีการจัดเก็บความรู้ในรูปแบบหนังสือ ซึ่งเป็นความรู้การย้อมสีธรรมชาติแบบย้อมเย็นซึ่ง นางรุจภา เนียนไธสง ประธานสหกรณ์ผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมบ้านหัวสะพาน และเกษตรกรดีเด่น ปี 2558 เป็นผู้ผลักดันให้สมาชิกของกลุ่มทอผ้า ให้ได้มีความรู้ในการย้อมสีธรรมชาติ ซึ่งเป็นองค์ความรู้การย้อมผ้าที่เรียกว่า การย้อม

เส้นด้าย (yarn dyeing) เป็นความรู้ที่ได้รับการพัฒนาจากสถาบันการศึกษาและกรมหม่อนไหมมีวัสดุอุปกรณ์มีดังนี้ ผลมะเกลือดิบสีเขียว จำนวน 15 กิโลกรัม ไหมที่ลอกกาแล้ว จำนวน 1 กิโลกรัม น้ำเปล่า 30 ลิตร (อัตราส่วนระหว่างไหมต่อน้ำ 1:30) ต่างธรรมชาติสกัดจากโคลน 10 ลิตร (ที่ pH 10.5) อัตราส่วนระหว่างไหมต่อน้ำโคลน 1:30 (pH 7.2) ผ้ากรอง ครก สาก และภาชนะสำหรับย้อม

วิธีสกัดสีจากมะเกลือเพื่อให้ได้สีย้อม โดยการนำมะเกลือมาทำความสะอาดปัดข้าวออก ใส่ครกโขลกให้ละเอียดโดยอัตราส่วน เส้นไหม 1 กิโลกรัมต่อมะเกลือดิบประมาณ 15 กิโลกรัม เมื่อตำมะเกลือละเอียดแล้วจึงผสมน้ำพอให้ท่วม จากนั้นขยำมะเกลือให้ละลายน้ำ แล้วจึงเทน้ำเพิ่มในภาชนะสำหรับย้อมให้ครบ 30 ลิตร แล้วจึงกรองเพื่อให้ได้น้ำย้อมมะเกลือ

ขั้นตอนการเตรียมเส้นไหมสำหรับการย้อมโดยนำเส้นไหมที่ลอกกาแล้ว จำนวน 1 กิโลกรัม แช่น้ำประมาณ 10 ลิตร นาน 10 นาทีแล้วนำขึ้นบิดหมาด กระตุก เตรียมไว้ย้อม

ขั้นตอนการย้อมสีด้ายจากมะเกลือมีดังนี้ หลังจากได้น้ำย้อมจากมะเกลือที่เตรียมไว้ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว จำนวน 30 ลิตร นำเส้นไหมที่เตรียมไว้แล้วซึ่งอยู่ในสภาพเปียกหมาด จุ่มลงในภาชนะสำหรับย้อมโดยใช้มือหนึ่งจับเช็ดไหม อีกมือหนึ่งนวดกระจายเส้นไหมให้สัมผัสกับน้ำย้อมมะเกลือให้ทั่วสม่ำเสมอเป็นลำดับจนครบรอบใจไหม จากนั้นจึงนำส่วนที่มีเชือกมัดที่ยังไม่ถูกสีย้อมนำมาขยำนวดให้น้ำมะเกลือซึมเข้าเส้นไหมอย่างรวดเร็วและทั่วถึงขั้นตอนนี้ใช้เวลาประมาณ 15 นาที จากนั้นนำเส้นไหมขึ้นบิดหมาด กระตุก แล้วตากแดดจัด เมื่อเส้นไหมแห้งดีแล้วทำการย้อมไหมอีก 3-4 ครั้ง โดยนำน้ำสีมะเกลือที่เหลือ เติมน้ำให้ครบ 30 ลิตร นำไปต้มที่อุณหภูมิ 95 องศาเซลเซียส ทิ้งไว้ประมาณ 60 นาที ให้สังเกตที่หม้อย้อมถ้าเกิดมีฟองสีดำเข้มแสดงว่ามีการย้อมที่สมบูรณ์แล้ว

ขั้นตอนมาหลังจากย้อมครบ 3-4 ครั้งแล้วจึงนำมาทำการฟอกสีด้วยการแช่น้ำต่างธรรมชาติที่เตรียมไว้ที่ pH 10.5 ประมาณ 2 นาทีหรือแช่น้ำเส้นไหมผัดไม่ลื่น จากนั้นนำเส้นไหมล้างน้ำจนสะอาด บิดหมาด กระตุก แล้วตากแดดจัดจะได้เส้นไหมที่ดำเป็นเงางามเมื่อนำไปทอผ้าจะทำให้ไม่ตกสี วัตถุประสงค์หลักในการย้อมผ้านั้น คือลูกมะเกลือโดยในยางของมะเกลือ นั้นคือปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ผ้าเป็นสีดำ จากหลักวิทยาศาสตร์พบว่ายางนี้มีสารไดออกสไพโรลไดกลูโคไซด์ (diospyrol glucoside) เมื่อสัมผัสกับอากาศหรือออกซิเจนก็จะเกิดเป็นสีดำ

เนื่องจากมะเกลือจะให้ผลตามฤดูกาลไม่มีตลอดทั้งปี ดังนั้นต้องมีการวางแผนการย้อมให้ดี มะเกลือโดยทั่วไปจะให้ผลดีในช่วงเดือนกรกฎาคมถึงเดือนสิงหาคม ควรย้อมในวันที่มีแสงแดดจัดจะทำให้ผ้าที่ตากบนลานซีเมนต์กลืนสีดำได้ดี นอกจากนี้ชุมชนบ้านหัวสะพานยังมีองค์ความรู้ใน

การดองผลมะเกลือเพื่อใช้ย้อมผ้าในช่วงที่มีความจำเป็นที่จะย้อมผ้าเป็นสีดำ เนื่องจากผลมะเกลือที่จะสามารถย้อมผ้าเนื่องจากมะเกลือออกผลปีละครั้งเดียว ชาวชุมชนบ้านหัวสะพานจะนำผลมะเกลือมาดองเพื่อให้สามารถใช้ผลมะเกลือมาย้อมผ้าได้ การดองมะเกลือ นั้น จะสามารถใช้ได้ถึง 2 ปี วิธีทำโดยการเตรียมผลมะเกลือดิบจำนวนตามต้องการ ปกติสัดส่วนในการย้อมใช้มะเกลือประมาณ 15 กิโลกรัมต่อไหม 1 กิโลกรัม ในการดองมะเกลือจะ นำมาดองด้วยน้ำเปล่าเทน้ำให้ท่วมภาชนะที่จะดอง ทำให้ผลมะเกลือจมน้ำอย่าให้ลอยต้องหมั่นดูว่าน้ำแห้งหรือยัง หลังจากที่ผ่านมาการดองมาประมาณ 3-4 เดือน มะเกลือที่ดองไว้จึงพร้อมจะใช้ย้อมผ้าได้ เมื่อต้องการที่จะใช้ในการย้อมผ้าก็นำมาตำในครกและทำตามกระบวนการของการย้อมสีคล้ายการย้อมสีจากผลมะเกลือดิบได้เลย จะทำให้ผ้าเป็นสีดำเช่นกันแต่คุณภาพไม่ดีเท่าย้อมด้วยมะเกลือสด

ความเชื่อในการย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือ นั้นไม่มีความเชื่อเฉพาะ แต่จะเป็นความเชื่อทั่วไปในการย้อมผ้าคือในขณะที่ย้อมเส้นไหมนั้นจะห้ามไม่ให้คนท้อง หญิงมีประจำเดือน คนผอมสองสี (ผมหงอก) เดินผ่าน วันที่ย้อมต้องไม่ใช่วันพระเพราะเส้นไหมจะย้อมไม่ติดสี และหากมีงานศพ ชาวบ้านก็จะหยุดทำงานไม่ย้อม สถานที่ย้อมผ้าจะเป็นสถานที่เงียบๆ และห้ามบุคคลเดินผ่านหรือรบกวนโดยเด็ดขาด

4. กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือ ชุมชนบ้านหัวสะพานมีการกำหนดความรู้โดยร่วมกันศึกษา บริบทชุมชน สังคม และวัฒนธรรมซึ่งชาวบ้านได้เล่าถึงประวัติการแต่งกายของชุมชนในอดีตที่ส่วนใหญ่ทั้งหญิงและชายจะนุ่งเสื้อสีดำย้อมด้วยสีธรรมชาติจากมะเกลือ ซึ่งมะเกลือ นั้นมีอยู่ทั่วไปในหมู่บ้าน ตามทุ่งนาและป่าไม้ใกล้หมู่บ้าน ซึ่งเป็นการเรียนรู้ประโยชน์และให้ความสำคัญของธรรมชาติ จนพัฒนาเป็นภูมิปัญญา เกิดเป็นองค์ความรู้ในการย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือ ซึ่งความรู้ส่วนใหญ่จะอยู่ในตัวบุคคลทำการฝึกฝนจนมีความชำนาญ โดยความรู้นี้จะอยู่ในผู้อาวุโสในชุมชน ชาวบ้านหัวสะพานระบุว่าผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญในการย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือ นั้นคือนางบุญศรี โคนไธสง ชาวบ้านหัวสะพานหมู่ 5 เป็นผู้รู้และมีความชำนาญในการย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือมาแต่บรรพบุรุษ

การแสวงหาและได้มาซึ่งความรู้การย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือ เป็นการแสวงหาความรู้ทั้งจากภายในและภายนอก โดยการแสวงหาความรู้จากภายในเกิดจากภูมิปัญญาที่ได้รับ การถ่ายทอดความรู้จากพ่อ แม่ หรือผู้รู้ในหมู่บ้าน เกิดจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในหมู่บ้าน การลองผิดลองถูกจนทำให้เกิดประสบการณ์ ส่วนการแสวงหาและยึดกุมความรู้จากภายนอกโดยเกิดจากหน่วยงานภายนอกที่เข้ามาให้การอบรมถ่ายทอดความรู้ ซึ่งสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ได้เข้ามาทำการอบรมและถ่ายทอดความรู้การย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือจนทำให้มีคุณภาพและมีความคงทนมากขึ้น

ก่อนที่จะมีการจัดการความรู้การย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Knowledge Sharing) จะเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกลุ่มเครือข่าย หลังจากมีการจัดการความรู้แล้ว ผู้นำของสหกรณ์กลุ่มผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และผู้นำกลุ่มทอผ้าฯ ได้ขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก ได้แก่ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ และสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ให้เป็นหน่วยงานที่ปรึกษาในการย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือและการออกแบบลวดลายผ้าให้แกชาวบ้าน จึงทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สมาชิกที่อยู่ในชุมชนส่วนใหญ่จะมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันอยู่แล้วเมื่อมีปัญหาที่จะปรึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน นอกจากนี้ผู้นำและสมาชิกกลุ่มทอผ้าฯ ยังได้รับเชิญให้ไปเข้ารับการอบรมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ กรมหม่อนไหม กรมพัฒนาชุมชน กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม เป็นต้น

การจัดเก็บความรู้การย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือในระยะแรกเป็นการจัดเก็บความรู้แบบจดจำ โดยการจดเก็บความรู้ในตัวบุคคล จากประสบการณ์ และบอกเล่ากันในครอบครัว การบันทึกโดยใช้สมุดจดบันทึกส่วนตัวซึ่งมีในระยะหลังที่ผู้รู้จะจดบันทึกให้ลูกหลานนำไปใช้ เนื่องจากลูกหลานบางคนอยู่ห่างไกล หรืออพยพไปอยู่ที่อื่น ต่อมาเมื่อมีการรวมกลุ่มสมาชิกจึงมีหน่วยงานภายนอกได้นำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยจัดเก็บความรู้ ถอดบทเรียนเป็นหนังสือ เอกสารแจกเป็นคู่มือในการย้อมสีธรรมชาติ การจัดทำวีดิทัศน์ เป็นการจัดเก็บความรู้ที่เป็นทางการมากขึ้น

การถ่ายทอดความรู้การย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือจากเดิมมีกระบวนการถ่ายทอดความรู้แบบไม่เป็นทางการโดยการสอนกันในครอบครัวและเครือข่าย เมื่อมีการจัดการความรู้ทำให้มีการถ่ายทอดความรู้ที่เป็นทางการและมีระบบมากขึ้น สมาชิกมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันเองภายในกลุ่มสมาชิก และการรับความรู้จากหน่วยงานภายนอก โดยสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ได้จัดอบรมที่ศูนย์การเรียนรู้ประจำชุมชน ทำให้ชุมชนเข้าถึงความรู้เพิ่มขึ้น สถาบันวิจัยได้จัดทำหนังสือคู่มือ และวีดิทัศน์ มอบให้ศูนย์การเรียนรู้ฯ ซึ่งตั้งอยู่หมู่ 5 เป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่ความรู้การย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือ โดยมีประธานกลุ่มสหกรณ์ฯ และประธานกลุ่มทอผ้าของทุกหมู่ เป็นตัวประสานและเอื้ออำนวยความสะดวกในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการเผยแพร่ความรู้การย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือ นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานอื่น เช่น คณะครูและนักเรียนจากโรงเรียนวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม ได้เข้ามาของดูงานและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มชาวบ้านอีกด้วย

การนำความรู้การย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือไปประยุกต์ใช้นั้นทางกลุ่มทอผ้าของชุมชนบ้านหัวสะพาน ได้พัฒนานำความรู้การย้อมสีธรรมชาติมาแปรรูปเป็นผ้าพันคอ และผ้าคลุมไหล่โดยใช้ผ้าไหมลายลูกแก้วนำมาย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือ ทำให้ผ้าพันคอและผ้าคลุมไหล่มีราคาสูงขึ้นและเป็นที่นิยมจากกลุ่มลูกค้ามากขึ้น ชาวต่างชาติซึ่ง

เคยมาซื้อเส้นไหมได้สั่งให้ทอผ้าย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือเป็นจำนวนมากเพื่อจะนำไปเป็นผ้าบุเฟอร์นิเจอร์ และผ้าคลุมเตียง เป็นต้น

5. ปัจจัยที่ทำให้การจัดการความรู้การย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือประสบผลสำเร็จ พบว่า ความสำเร็จของการจัดการความรู้มีปัญหาท้องถิ่นในการย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือเกิดจาก การมีภาวะผู้นำที่เข้มแข็ง และวัฒนธรรมองค์กรที่มีการเคารพผู้อาวุโส การช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างสมาชิกกลุ่มทอผ้า การนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้โดยเฉพาะในปัจจุบันการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตทำให้ชาวบ้านมีความรู้มากขึ้นสามารถสร้างช่องทางการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านอินเทอร์เน็ตโทรศัพท์มือถือได้อีกด้วย

สรุป

1) องค์ความรู้การย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือ มี 2 รูปแบบคือการย้อมผืนผ้าและการย้อมเส้นด้าย เป็นความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมจากบรรพบุรุษและไม่สืบทอดให้คนนอกสายตระกูล 2) การจัดการความรู้การย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือ ณ ชุมชนบ้านหัวสะพาน เป็นกระบวนการจัดการความรู้ประกอบด้วย การกำหนดความรู้โดยผู้นำกลุ่มเป็นผู้ผลักดันและความร่วมมือร่วมใจกัน นำไปสู่การแสวงหาและยึดกุมความรู้ที่มาจากภายในกลุ่มและภายนอกเพื่อให้เกิดความรู้เฉพาะของกลุ่ม นำไปสู่การแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ การจัดเก็บความรู้โดยผ่านทักษะในตัวคน และการถ่ายทอดความรู้ มีรูปแบบการถ่ายทอดอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยกระบวนการจัดการความรู้ดังกล่าวมีลักษณะเป็นวงจรเมื่อถ่ายทอดความรู้แล้วสามารถย้อนกลับไปกำหนดความรู้ในรูปแบบอื่นๆ ได้อย่างต่อเนื่อง 3) ปัจจัยความสำเร็จของการจัดการความรู้มีปัญหาท้องถิ่นในการย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือมีปัจจัยที่สำคัญได้แก่ การมีภาวะผู้นำที่เข้มแข็ง และวัฒนธรรมองค์กรที่มีการเคารพผู้อาวุโส การช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างสมาชิกกลุ่มทอผ้า การนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้

อภิปรายผล

องค์ความรู้ในการย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือและการใช้ประโยชน์จากมะเกลือ พบว่าองค์ความรู้การย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือ มี 2 รูปแบบคือ การย้อมผืนผ้าและการย้อมเส้นด้าย เป็นความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมจากบรรพบุรุษและไม่สืบทอดให้คนนอกสายตระกูล เป็นความรู้ที่อยู่ในตัวคนที่สั่งสมประสบการณ์ เกิดจากการลองผิดลองถูกจนมีความชำนาญ และความรู้ที่เกิดจากหน่วยงานภายนอกโดยผู้นำกลุ่มทอผ้า ได้ปรึกษากับหน่วยงานการศึกษา ได้แก่ สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ได้จัดอบรมเชิงปฏิบัติการ การให้ความรู้โดยการนำเทคโนโลยีทางวิทยาศาสตร์เข้ามาช่วยจะทำให้คุณภาพของสีผ้าที่ย้อมด้วยสี

ธรรมชาติมีคุณภาพดีขึ้น สะดวกรวดเร็วขึ้นและเส้นไหมติดสีดำ สีคงทนต่อแสงและการซักได้ดี ซึ่งความรู้การย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือจากการวิจัยของศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาค 6 ร่วมกับภาควิชาวิทยาการสิ่งทอ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2553) ได้ปรับปรุงการย้อมเส้นไหมด้วยผลมะเกลือ จากเดิมที่ต้องย้อมไม่ต่ำกว่า 30 ครั้ง จึงจะได้เส้นไหมสีดำ เพื่อให้ได้สีที่มาตรฐานและเป็นธรรมชาติ พบว่า วิธีที่ดีในการสกัดสีและย้อมคือ โขลกผลมะเกลืออายุ 3 เดือน (ผลดิบ) ผสมน้ำอัตราผลมะเกลือ:น้ำ เท่ากับ 1:5 โดยการย้อมไหมด้วยวิธีการย้อมร้อนและผึ่งจนแห้ง จากนั้นย้อมซ้ำจนครบ 9 รอบ จึงหนึ่งด้วยน้ำร้อน ทำให้ได้เส้นไหมหรือผ้าไหมมีสีดำเข้ม สีสีความคงทนต่อแสงและการซักในระดับดีมากตามมาตรฐานอุตสาหกรรมสิ่งทอ การนำวิทยาศาสตร์มาผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่นจะทำให้เกิดกระบวนการการแปลงความรู้จาก Tacit Knowledge ให้เป็น Explicit knowledge เป็นความรู้ที่ชัดเจน ซึ่งสถาบันวิจัยศิลปะฯ ได้นำเทคนิคเหล่านี้มาถ่ายทอดความรู้ให้ชุมชนเพิ่มขึ้น

กระบวนการจัดการความรู้การย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือของชุมชนบ้านหัวสะพานยังคงอาศัยระบบการขัดเกลากทางสังคม เดิมเป็นการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ไม่ถ่ายทอดให้คนนอกสายตระกูล ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ดวงฤทัย อรรถแสง (2552) นันทวุฒิ ป้องพันธ์ (2556) ในการศึกษากระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ พบว่า กระบวนการจัดการความรู้เป็นการสร้างความรู้ที่เกิดจากบรรพบุรุษ มีการจัดเก็บความรู้ด้วยการจดจำ ถ่ายทอดความรู้กันในเครือญาติ เป็นความรู้ในตัวตนที่มีการสร้างสมประสบการณ์

การจัดการความรู้การย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือ ชุมชนบ้านหัวสะพาน เป็นกระบวนการที่ประกอบด้วย การกำหนดความรู้โดยผู้นำกลุ่มเป็นผู้ผลักดันและความร่วมมือร่วมใจกัน นำไปสู่การแสวงหาและยึดกุมความรู้ที่มาจากภายในกลุ่มและภายนอกเพื่อให้เกิดความรู้เฉพาะของกลุ่ม นำไปสู่การแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ การจัดเก็บความรู้โดยผ่านทักษะในตัวตน และการถ่ายทอดความรู้มีรูปแบบการถ่ายทอดอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยกระบวนการจัดการความรู้ดังกล่าวมีลักษณะเป็นวงจร เมื่อถ่ายทอดความรู้แล้วสามารถย้อนกลับไปกำหนดความรู้ในรูปแบบอื่นๆ ได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของกนกพร นิยมพลี (2555: 133) และสอดคล้องกับการศึกษา

ของกนกพร นิยมพลี (2543:255) เสนอว่าการแสวงหาความรู้เป็น วิธีการให้ได้มาซึ่งความรู้ที่มีอยู่ ทั้งจากภายในและภายนอกองค์กร

ส่วนปัจจัยแห่งความสำเร็จในการจัดการความรู้ของชุมชน ที่เกิดจากสมาชิกมีความร่วมมือร่วมใจและมีภาวะผู้นำที่เข้มแข็งและมีการใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยทำให้รูปแบบการจัดการความรู้ประสบความสำเร็จ สอดคล้องกับการศึกษาของ ฉลาด จันทรมบัติ (2550) เสนอว่าปัจจัยความสำเร็จของรูปแบบการจัดการความรู้ ประกอบด้วย บุคคลในชุมชนต้องมีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้ ผู้นำมีภาวะผู้นำในองค์กร บรรยาภาศการทำงานต้องเป็นแบบมีส่วนร่วม มีกระบวนการเรียนรู้ควบคู่กับการปฏิบัติ มีกลไกในการขับเคลื่อนความรู้จึงจะทำให้องค์กรประสบความสำเร็จ

ข้อเสนอแนะ

1. ชุมชนควรมีแผนการพัฒนาและการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการย้อมสีธรรมชาติจากมะเกลือ และการแปรรูปผลิตภัณฑ์อย่างเป็นรูปธรรม โดยมีการกำหนดไว้ในแผนพัฒนาชุมชนระดับหมู่บ้านไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

2. ข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ควรมีการกำหนดตัวชี้วัดการจัดการความรู้ที่เป็นรูปธรรมอย่างละเอียดและชัดเจนมากขึ้น เพื่อให้การดำเนินงานพัฒนาจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณนางจุฬา เียนไธสง ประธานกลุ่มสหกรณ์ผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมชุมชนบ้านหัวสะพาน นางบุญศรี โคนไธสง ครูภูมิปัญญา นางกัลยกร การรัมย์ ประธานกลุ่มทอผ้าหมู่ 5 และชาวบ้านชุมชนบ้านหัวสะพานทุกท่าน ที่ได้ให้ความรู้ให้ข้อมูลและอำนวยความสะดวกในด้านต่างๆ ตลอดระยะเวลาศึกษาค้นคว้า

การวิจัยครั้งนี้เป็นการบูรณาการการวิจัยและการบริการวิชาการแก่ชุมชนโดยได้รับทุนอุดหนุนจากโครงการหนึ่งหลักสูตรหนึ่งชุมชน งบประมาณเงินแผ่นดิน ประจำปี 2559 มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

เอกสารอ้างอิง

- กนกพร นิมพลี. (2555). รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักรสาน: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาการพัฒนาระบบสังคมและการจัดการสิ่งแวดล้อม. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- กฤษฏีกา สงวนศักดิ์ศิริ. (2543). รูปแบบการจัดการความรู้ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. สาขาการพัฒนาระบบสังคมมนุษย์. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ฉลาด จันทสมบัติ. (2550). การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้องค์กรชุมชน. วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาการบริหารการศึกษา. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ดวงฤทัย อรรถแสง. (2552). กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ย้อมธรรมชาติ. วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, สาขาการจัดการ, บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2536). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากร. *ทิศทางไทย*, 1 (5), 1-10
- นันทวุฒิ ป้องพันธ์. (2556). การจัดการภูมิปัญญาในการผลิตผ้าไหมย้อมสีธรรมชาติ อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาการปกครองท้องถิ่น, บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ประเวศ วะสี. (2534). การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาค 6 และภาควิชาวิทยาการสิ่งทอ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2553). *โครงการศึกษาวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตการย้อมสีธรรมชาติ กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง*. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์. (2557). รายงานสรุปกิจกรรมด้านการพัฒนาชุมชน ปี พ.ศ.2557. กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.
- สำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์. (2557). *แผนพัฒนาจังหวัดและยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดบุรีรัมย์*. กรมการปกครอง. กระทรวงมหาดไทย.
- Arthur Anderson and The APQC. (1996). *The Knowledge Management Assessment Tool: External Benchmarking Version*. Andersen Arthur and American Productivity and Quality Center. Winter.
- Dahlman, C. J. (2003). Using knowledge for development: A general framework and preliminary assessment of China in B.Grewal.L.Xue, P.Sheehan, &. F.Sun (eds), *China' future in the, knowledge economy: engaging the new world*. 19 (3), 35-36.